

**IMAGINEA TURCILOR ÎN VIZIUNEA CREȘTINILOR,
ÎN TIMPUL DOMNILOR LUI
MIRCEA CEL BĂTRÂN,
ȘTEFAN CEL MARE ȘI
NEAGOE BASARAB**

IOAN-ALIN HIRIȘCĂU*

Abstract.

The proposed study falls within the research on otherness, with the main objective of analyzing how Muslims were perceived and described by Christians in various sources, including internal and external documents, as well as in Turkish and Romanian chronicles. In view of the subject's scope, both from a temporal and geographical perspective, a delimitation of the analysis was necessary in order to provide a coherent and relevant interpretation.

Thus, the research will explore not only the stereotypes and prejudices that exist among Christians, but also the complexities of the inter-human relations between the two groups. It will emphasize the historical context in which these perceptions have been formulated, considering the political, social and cultural events that have influenced Muslim-Christian interactions.

By examining historical sources, it will seek to highlight both the negative and positive aspects of perceptions, as well as their evolution over time. It will also analyze the impact of these representations on cultural identities and relations in the region. This multidimensional approach will contribute to a deeper understanding and to a reassessment of the relations between Christian and Muslim communities in their specific historical context.

Keywords: *Ottoman Empire, Romanian Countries, Christians, Muslims, Turks, ottomans, Romanian chronicles, Turkish chronicles.*

* Drd. Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, Universitatea „Babeș-Bolyai”, email: alinhiriscau@yahoo.com.

1. Introducere

Religia ori apartenența la o anumită credință a reprezentat înainte de constituirea și formarea națiunilor semnul distinctiv și de individualizare a unui popor. Oamenii în perioada medievală percepeau credința nu doar ca o cale de mântuire pentru viața de dincolo, ci ca parte din viața lor cotidiană. Religia poate fi cunoscută atât prin practicarea ei de către laici și clerici de-a lungul vremii și însemnătatea ei pentru aceștia, cât mai ales prin studierea sursei sale primare, în cazul creștinismului aceasta fiind reprezentată de Biblie sau Sfânta Scriptură. Învățăturile descrise în Biblie, care au ca scop îndrumarea creștinului spre pocăință și spre mântuirea sufletului, conțin o serie de referi la adresa celuilalt, cum trebuie să se comporte creștinul cu altul de credință sau religie diferită.

Evangelhia Mântuitorului Iisus Hristos este prin excelență un mesaj de pace, îndreptat spre dragostea de Dumnezeu și de aproapele. Predica de pe Munte este chintesența acestui mesaj. Mântuitorul reia preceptele legii date de Moise și fără să le abolească, le amplifică însemnătatea. Nu numai că nu trebuie să ucizi, ci nu trebuie nici măcar să gândești rău împotriva aproapelui tău. Vechea lege a talionului, „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte”, este desăvârșită de legea iubirii dată de Hristos: *„Ați auzit că s-a zis: ochi pentru ochi și dinte pentru dinte. Dar eu vă spun să nu vă împotriviți celui ce vă face rău. Ci, oricui te lovește peste obrazul drept, întoarce-i și pe celălalt”* (Mt 5, 38-39). Chiar și în acest context extrem de tensionat, Mântuitorul propovăduiește nonviolența, considerându-l pe roman „aproapele meu”. Iisus declară că cele mai importante legi ale Decalogului sunt: *„(...) să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși”* (Mt, 22, 43-45...).

După Înălțarea Mântuitorului, rămași să propovăduiască cuvântul lui Dumnezeu pe pământ, apostolii își schimbă brusc atitudinea. Ei încep să vorbească despre regatul Domnului care nu este din această lume, în care se va intra prin credință și nu prin forță. În acest sens, creștinismul nu a propovăduit anarhia, nici revolta, ci supunerea față de autoritățile legale: *„Voiești, deci, să nu-ți fie frică de stăpânire? Fă binele și vei avea laudă de la ea. Dregătorul este slujitorul lui Dumnezeu pentru binele tău... De aceea trebuie să fiți supuși nu numai de frica pedepsei, ci și din îndemnul cugetului”* (Rom 13, 3-5). Supunerea credincioșilor în fața lui Dumnezeu este primordială și absolută. Creștinul se supune Statului atâta timp cât legile sale nu sunt împotriva legii lui Dumnezeu. În caz contrar, creștinul trebuie să aleagă credința în Dumnezeu: *„Trebuie să ascultăm mai mult de Dumnezeu decât de oameni”* (F Ap 5, 29). În aceste condiții conflictul dintre adepții noii învățăături și puterea politică apare foarte curând în această perioadă. Serviciul militar în armata romană presupunea devo-

tamentul dus până la extrem, soldatul depunea jurământul de credință Imperiului și împăratului.

La sfârșitul secolului al III-lea și începutul celui de-al IV-lea, persecuțiile împotriva creștinilor se măresc, iar religia creștină era considerată ilegală. Cu toate acestea, creștinismul se răspândește până în momentul în care devine chiar majoritar¹. Toate acțiunile îndreptate asupra creștinilor și conflictele din primele secole sunt evidențiate în numeroase canoane: „*precum a ucide nu este îngăduit; dar în război a desființa pe vrăjmaș este și legiuit și vrednic de laudă. Astfel că, chiar de cinste mai mare se învrednicesc cei ce s-au distins în război, și acestora li se ridică monumente care vestesc faptele lor curajoase; astfel același lucru, în unele împrejurări și la anumită vreme nu este îngăduit, iar la alte împrejurări și la anumită vreme se îngăduie și se iartă*”². Sfântul Vasile cel Mare aduce următoarele completări: „*părinții noștri nu au socotit între ucideri, uciderile din războaie; mie mi se pare că le dau iertare celor ce luptă pentru buna cuviință și pentru dreapta cinstire de Dumnezeu, dar poate că este bine a-i sfătui ca trei ani să se rețină de împărtășanie ca niște necurați cu mâinile*”³.

Îndemnurile Apostolilor și a sfinților părinți evidențiate în rândurile de mai sus relevă faptul că Biserica nu propovăduiește și nu susține lupta, ci iubirea față de aproapele, chiar dacă aproapele este de o altă religie sau credință. Însă, în condițiile în care conflictul este de neocolit, iar vrășmașul urmărește nimicirea și suprimarea creștinismului, adepții Bisericii lui Hristos sunt îndemnați să ia parte la conflict, iar faptele lor sunt vrednice de laudă, deoarece se luptă pentru apărarea Crucii. Pe baza acestei idei se construiește întregul îndemn al papalității de ridicare a armelor împotriva păgânilor în vremea cruciadelor din Țara Sfântă. Sugestivă în acest sens este predica papei Urban al II-lea din 1095, rostită în cadrul Conciliului de la Clemont⁴ „*(...) turcii, un neam de persani, care au străpuns hotarele Romaniei chiar la Mediterană, în locul numit Brațul Sfântul Gheorghe, ocupând din ce în ce mai multe pământuri ale creștinilor, i-au înfrânt pe aceștia, deja învinși în șapte bătălii și i-au ucis și i-au luat prinși, au distrus bisericile și au lăsat pustie împărăția lui Dumnezeu (...). Vorbesc celor prezenți, trimit vorbă celor ce nu sunt aici, mai mult, Iisus Christos poruncește. Iertarea păcatelor va fi garantată acelor ce merg acolo, dacă își sfârșesc viața pe pământ sau trecând marea sau în lupta cu păgânii. Ce rușine, dacă un popor atât*

¹ David M. GWYNN, *Christianity in the Later Roman Empire: A Sourcebook*, London, Bloomsbury Publishing Plc, 2015, pp. 1-25.

² Ioan N. FLOCA, *Note și comentarii la Canoanele Bisericii Ortodoxe*, comentariu la canonul I al Sfântului Atanasie cel Mare, Sibiu, 1991, p. 313.

³ Ioan N. FLOCA, *Note și comentarii, Canonul 13 al Sfântului Vasile cel Mare*, p. 330.

⁴ Cécile MORRISSON, *Cruciadele*, trad. de Răzvan Junescu, București, Ed. Meridiane, 1998, pp. 23-27.

*de disprețuit, degenerat și înrobît de demoni ar învinge un popor înzestrat cu credința în Dumnezeu! atotputernic și strălucitor în numele lui Christos! (...) Acei care, a spus, sunt obișnuiți să ducă războaie personale chiar cu credincioși, să meargă împotriva necredincioșilor într-o bătălie demnă de dus acum și de sfârșit cu victorie. Acum, cei care până nu demult erau jefuitori, să fie soldați ai lui Christos; acum, cei care mai înainte se luptau împotriva fraților și rudelor, să lupte cu dreptate împotriva barbarilor; acum, cei care mai deunăzi erau închiriați pentru câțiva arginți, să-și câștige răsplata veșnică (...)*⁵.

În lumina celor de mai sus, se poate observa cum de-a lungul vremii sensul termenilor „celuilalt” și „aproapele” s-a modificat. Chiar dacă Mântuitorul îndeamnă prin învățăturile Sale (Lc 10, 30-35) și minunile săvârșite la iubirea aproapelui (Mt 9, 1-8; Mc 2, 1-12 și Lc 5, 17-26), întoarcerea și a celuilalt obraz (Mt 5, 38-48), ajutarea și a celui care nu face parte din rândul poporului ales (Mt 15, 21-28), mesajul său capătă o altă conotație în vremea apostolilor. Discipolii lui Hristos transmit ideea apărării creștinismului, iar urmașii ucenicilor redau o definiție mai concretă acestei apărări, văzută prin ridicarea armelor împotriva vrășmașilor Crucii. Se ajunge astfel ca în vremea cruciadelor, „aproapele” să fie văzut cel de o credință cu tine, iar „celălalt”, cel care aparține altei religii. Iubirea și ajutorul trebuie date doar celui de o credință cu tine, iar „celuilalt” nu mai este vorba nicidecum să-i întorci obrazul, ci să ridici armele împotriva lui. O astfel de atitudine întâlnită în vremea cruciadelor din Țara Sfântă se regăsește și mai târziu, în veacurile XIV-XVI și va fi analizată în capitolele următoare din prezenta lucrare.

Una dintre cele mai importante religii ale omenirii, islamul este astăzi prezent pe toate continentele. El este dominat în Orientul Mijlociu, în Asia Mică, în regiunea caucaziană, în Asia de Sus și Indonezia, Africa de Nord și de Est⁶. Arabia înainte de islam a fost un teritoriu al politeismului semitic, al iudaismului arabizant și al creștinismului bizantin. Ținuturile din Nord și Est străbătute de marile drumuri comerciale au fost adânc influențate de eleanism și de romani⁷. Astfel, putem spune că iudaismul, creștinismul și islamul își găsesc originile în Orientul Apropiat, un spațiu geografic dintre cele mai interesante din punct de vedere religios și cultural, având în vedere ponderea și dimensiunile lor în peisajul religios, cultural și civilizațional de până astăzi. Din punct de vedere istoric, însă, trebuie făcute câteva diferențieri. În primul rând, faptul că între apariția religiei mozaice și creștinism există

⁵ Bogdan ANTONIU, Alexandru BARNEA, Ecaterina LUNG, *Istoria lumii în texte. De la începuturi până în zilele noastre*, Ed. Teora, pp. 125-126.

⁶ Mircea ELIADE, Ioan P. CULIANU, *Dicționar al religiilor*, București, Ed. Humanitas, 1993, p. 187.

⁷ M. ELIADE, I. P. CULIANU, *Dicționar al religiilor*, p. 187.

o perioadă de secole îndelungate, după cum tot la fel, islamul apare la mai bine de o jumătate de mileniu în urma creștinismului. Pe de altă parte, iudaismul și creștinismul s-au născut în Palestina, pe când islamul în deșertul Arabiei. În al doilea rând, dacă în perioada elenistică și romană s-a resimțit o puternică influență elenistico-romană asupra Palestinei și creștinismului, nu același lucru s-a întâmplat în mediul în care apare islamul.

În opinia musulmanilor nu există alt întemeietor al religiei islamice decât numai Dumnezeu care a readus raportul de ascultare, de supunere, existent între om și Dumnezeu încă de la crearea omului, raport în care Dumnezeu este Stăpânul, iar omul este supus, rob. Chiar cuvântul musulman înseamnă rob- *abd*⁸. Totuși, cei mai mulți cercetători ai religiei islamice sunt de acord că acesta a luat naștere prin misiunea specială a lui Mahomed (aprox. 570-632), creatorul, sub forma unui sistem coerent și unitar, a noii religii și propovăduitorul acesteia⁹.

Mahomed, copilul ales pentru noua revelație, s-a născut la Mecca, spre 570, în clanul quarayșit Banū Hāșim¹⁰. Prin 595, Mahomed a intrat în serviciul unei văduve bogate, Khadidja, care se ocupa de import-export. O ajuta în afacerile comerciale călătorind pe contul ei în Siria și în alte locuri, iar mai târziu s-a căsătorit cu ea. Până la moartea soției, în 619, lui Mahomed nu i-a trebuit o altă femeie și se pare că a rămas fidel memoriei acesteia și mai târziu, când, în mare parte din rațiuni politice, și-a făcut un harem cu douăsprezece soții, însă niciuna nu îi va dăruia un fiu și astfel îl va adopta pe vărul său, Ali¹¹. Mahomed, într-o noapte a anului 611 va primi pe îngerul Gabriel care i-a spus: „Tu ești Trimisul lui Dumnezeu, Profetul lui Allah”. După acest moment el va începe să propovăduiască întoarcerea la monoteismul lui Abraham¹². Însă noua religie nu s-a impus. La început, Mahomed și-a câștigat adepți în rândurile populației sărace din Mecca, ceea ce a trezit ostilitatea aristocrației și negustorimii. Din acest motiv, Mahomed și adepții săi au fost siliți să se retragă din Mecca și să se refugieze la Yathreb, localitate în care a continuat propovăduirea noii religii, bine primită, motiv pentru care Yathreb și-a schimbat numele în Medina, „Orașul Profetului”¹³.

⁸ Alexandru STAN, Remus RUS, *Istoria religiilor*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1991, p. 287.

⁹ Radu MANOLESCU, *Istoria Medievală Universală*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1980, p. 102.

¹⁰ Andre MIQUEL, *Islamul și civilizația sa*, vol. I, trad. de Gloria Dorotheia Ceacalopol și Radu Florescu, București, Ed. Meridiane, 1994, p. 59.

¹¹ Jean-Paul ROUX, *Un conflict teribil: istoria războiului dintre islam și creștinătate (622-2007)*, trad. de Lucia Postelnicu-Pop, București, Ed. Artemis, 2007, p. 29.

¹² A. MIQUEL, *Islamul și civilizația sa*, p. 29.

¹³ David DEMING, *Science and Technology in World History*, vol. 2: Early Christianity, the Rise of Islam and the Middle Ages, London, McFarland&Company, 1954, pp. 63-71.

La Medina, ai cărei locuitori erau nemulțumiți de rolul preponderent deținut de Mecca, islamismul și-a câștigat adepți tot mai numeroși, aici închegându-se o puternică comunitate musulmană. Musulmanilor din Medina li s-au alăturat și triburi de beduini din deșert, tentați de perspectiva războiului de pradă. După o serie de ciocniri armate, musulmanii și locuitorii din Mecca au ajuns la o înțelegere (a. 630), în urma căreia, locuitorii din Mecca au trecut la islamism. În schimb, Mecca a fost recunoscută ca oraș sfânt al musulmanilor, iar templul Caaba ca sanctuar al islamismului. Acest fapt a avut un mare efect politic și religios, care a grăbit procesul de unire a triburilor arabe și de adoptare a islamismului, astfel încât la moartea lui Mahomed, în anul 632, aproape întreaga peninsulă arabă era unificată politic și religios¹⁴.

Islamismul, la fel ca și creștinismul, este o religie cu caracter universal. Deși geografia sa include toate continentele, islamul este înainte de toate o realitate asiatică, arabii fiind minoritari printre musulmani. Dogma fundamentală a islamismului este unicitatea absolută a lui Dumnezeu- *tawhid*- împreună cu misiunea profeților și cu Judecata de Apoi. Islamismul proclamă că ființa umană este dăruită cu liberul arbitru necesar a se supune sau pentru a nu se supune comandamentelor dumnezeiești, în fața cărora se găsește singur, fără un cler intermediar între el și Dumnezeu¹⁵.

Există două surse de informare în ceea ce privește izvoarele de credință ale profetului Mahomed: Coranul și Hadith-ul. Coranul este o creație divină și fiecare cuvânt al său aparține lui Allah, iar Hadith-ul este o colecție a spuselor lui Mahomed cu diferite prilejuri și de asemenea consemnări privind obiceiurile profetului¹⁶. Un al treilea izvor de credință îl constituie Igma și conține referiri la textele mai noi care nu se găsesc în Coran sau Hadith¹⁷.

Coranul reprezintă cuvântul veșnic a lui Dumnezeu. Din punctul de vedere al structurii, Coranul cuprinde 114 sure sau capitole, divizate într-un număr variabil de versete, putând să meargă de la 3 până la 287 într-o singură *sură*, conținând în total 6236 de versete, care încep cu formula introductivă „În numele lui Allah cel Milostiv, Îndurător”. Termenul de *șură* este de origine necunoscută, iar la început denumea revelațiile separate primite de Mahomed la Mecca și Medina. Fiecare *șură* are un nume specific: a vacii, a peșterii, a albinei, a mesei. Acesta provine fie de la cuvinte cu care încep, fie de la subiectul tratat în cuprinsul lor. Titlurile pe care le-au primit diversele șure nu fac parte din textul revelat. Ele se generalizează în a doua jumătate a secolului al VIII-lea, fiind amintite și în scrierile Sfântului Ioan

¹⁴ R. MANOLESCU, *Istoria Medievală Universală*, p. 102.

¹⁵ La Rousse, *Dicționar de civilizație musulmană*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1997, p. 156.

¹⁶ La Rousse, p. 156.

¹⁷ Emilian VASILESCU, *Istoria religiilor*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1998, p. 160.

Damaschin. Un loc special trebuie acordat surei *fatiha* „cea care deschide”, folosită ca rugăciune și ultimelor două care reproduc vechi formule incantatorii. Surele sunt separate de la început una de alta prin *basmala* („În numele lui Allah cel Milostiv și Îndurător”). Lipsește numai la sura a 9-a, deoarece este posibil ca ea să fi fost unită cu sura a 8-a. Versurile surelor sunt inegale ca lungime, terminate în rimă sau în asonanță, ușurând astfel lectura textului. Cel ce vorbește este întotdeauna Allah, niciodată Mahomed, considerat doar un profet¹⁸. Sursele de inspirație ale Coranului sunt în special ebraice, observându-se bucăți de texte din Vechiul Testament și Talmud și chiar din Evangheliile apocrife¹⁹.

Două mari perioade cuprinde elaborarea Coranului, acoperind cei 20 de ani ai prediciei lui Mahomed (612-632), o perioadă la Mecca, cu caracter vizionar și prevestitor, sub formă de proză poetică ritmată, dominată de afirmarea absolutei unicități a lui Dumnezeu și de anunțarea iminentei Judecăți de Apoi. O altă perioadă face referire la Medina în care, prin fraze mai ample și un stil mai puțin poetic, se face condamnarea politeismului, ruptura cu evreii și afirmarea misiunii politice a lui Mahomed, conținând mai multe formulări juridice cu privire la organizarea religioasă și socială a comunității.

Deși propovăduiește pacea, în comparație cu Scriptura creștină, Coranul conține cel puțin două sute cincizeci de versete care glorifică războiul sfânt, *jihad*-ul. Apărut în cadrul religiei islamice ca o materializare a dorinței de cucerire și dominație a lumii, *jihad-ul* sau „războiul sfânt”²⁰ este propovăduit ca una din învățăturile esențiale ale Coranului²¹. În aproape două treimi din cazurile unde verbul *jâhada* sau derivatele sale apar în Coran se referă la război. Distribuția sa, ca și cea a verbului *qâatala* (război), reflectă istoria nașterii comunității islamice. Amândouă cuvintele sunt folosite însă foarte puțin în partea meccană a Coranului, revelată în perioada când musulmanii erau îndemnați să îndure comportamentul agresiv al necredincioșilor, dar abundă în capitolele de la Medina, scrise după ce a izbucnit lupta dintre musulmani și adversarii lor meccani. Ele sunt adeseori însoțite de cuvintele: „*pe calea lui Allah*” pentru a sublinia caracterul religios al luptei. Iar pentru a arăta că această luptă trebuie să fie o preocupare a întregii comunități și nu numai a participanților direcți la ea, cuvintele: „*cu bunurile și cu viața lor*” sunt adeseori alăturate acestor verbe²².

¹⁸ Henri LAMMENS, *Islamul: credințe și instituții*, trad. de Ioana Feodorov, București, Ed. Corint, 2003, pp. 49-60.

¹⁹ Angela BÂNCIU, *Cultură și civilizație europeană*, București, Ed. Lumina Lex, 2003, p. 135.

²⁰ Viorel PANAITE, *Din istoria dreptului islamic al popoarelor: doctrina Djihad-ului în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, Iași, 1986, nr. 23, pp. 409-418.

²¹ H. LAMMENS, *Islamul*, pp. 75-76.

²² D. DEMING, *Science and Technology...*, pp. 71-73.

În mod tradițional, șura 22: 39-40, profețită la puțin timp după emigrarea lui Muhammad de la Mecca la Medina, în 622, este privită ca un punct de cotitură în relațiile dintre musulmani și necredincioși. Această șură are următorul conținut: „*Li s-a îngăduit (să se apere) acelor care sunt atacați, căci ei sunt nedreptățiți. Iar Allah este în stare să-i ajute pe aceia care au fost scoși din căminele lor pe nedrept, pentru că ei au zis: Domnul nostru este Allah!*”²³.

Superioritatea religiei islamice în raport cu celelalte religii, preeminența musulmanilor față de „ceilalți” este reliefată în multe din șurile prezente în Coran, prin care adepții lui Allah sunt chemați la luptă. Semnificativă este șura 47:35 prin care musulmanii sunt îndemnați să „*Nu slăbiți și să nu chemați la pace, pentru că voi sunteți deasupra, căci Allah este alături de voi și nu vă va lăsa niciodată să pierdeți răsplata faptelor voastre!*”²⁴. Pe de altă parte însă, dacă vrăjmașul este cel care cere pacea, șura 4: 90-91 reglementează această situație „*Afară de aceia care se unesc la un neam cu care voi aveți un legământ sau vin la voi cu piepturile prea strânse pentru ca să mai lupte împotriva voastră sau ca să mai lupte împotriva neamului lor. De-ar fi voit Allah, le-ar fi dat putere asupra voastră atunci când s-ar fi războit cu voi. Dar dacă se depărtează ei de voi și nu luptă împotriva voastră și vă arată supunere, Allah nu vă mai dă vouă cale împotriva lor*”²⁵. „*Dacă însă nu vor sta departe de voi și nu vă vor arăta supunere și nu vor opri mâinile lor [de la lupta voastră], atunci prindeți-i și omorâți-i, oriunde i-ați afla! Asupra acestora noi vă dăm dovadă sigură*”²⁶.

Dacă Biblia îi învață pe creștini să-și iubească aproapele, să întoarcă obrazul celui lăsat, Coranul îi învață pe musulmani să aplice legea talionului „*luna cea sfântă pentru luna cea sfântă și în toate lucrurile sfinte se aplică talionul. Așadar, celui care v-a atacat, răspundeți-i întocmai așa cum v-a atacat el!*”²⁷.

Aceste îndemnuri coranice sunt foarte importante pentru lucrarea de față, deoarece ele au determinat raporturile politice dintre Imperiul Otoman și Țările Române sau dintre Semilună și alianțele creștine constituite în veacurile XIV-XVI. Musulmanii au perceput luptele pe care le-au purtat la sud și nord de Dunăre ca o datorie a lor față de Allah. Ei au fost chemați să lupte „*pe calea lui Allah împotriva acelor care se luptă cu voi, dar nu începeți voi lupta, căci Allah nu-i iubește pe cei care încep lupte!*”²⁸.

²³ Liga Islamică și Culturală din România (ed.), *Coranul ce Sfânt și traducerea sensurilor în limba română*, ed. a V-a, București, Editura Islam, 2010, Sura Al-Hajj 22: 39-40, pp. 380-381.

²⁴ Sura Muhammed 47: 35, p. 552.

²⁵ Sura An-Nisa 4: 90, p. 144.

²⁶ Sura An-Nisa 4: 91, pp. 144-145.

²⁷ Sura Al-Baqara 2: 194, p. 95.

²⁸ Sura Al-Baqara 2: 194, p. 94.

Cunoașterea cărților sfinte, atât a creștinilor cât și a musulmanilor, a mesajului pe care acestea îl transmit, a culturii religioase a popoarelor este esențială pentru înțelegerea raporturilor politice, diplomatice și militare dintre țările creștine și cele musulmane purtate în secolele XIV-XVI. Din aceste considerente s-a pus accent în primul capitol al prezentei lucrări pe imaginea celuilalt, pe comportamentul față de celălalt în sursele primare ale creștinilor și musulmanilor, respectiv în Biblie și Coran. Aplicabilitatea învățăturilor biblice și coranice, ori cum s-au raportat creștinii la musulmani și musulmanii la creștini de-a lungul evului mediu târziu va fi analizată în capitolele următoare.

2. Imaginea turcilor în viziunea creștină, în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân

Izvorâte din același ținut al Orientului Mijlociu, cele două religii, cea creștină și cea islamică au înflorit și s-au răspândit cu sagacitate în toate colțurile lumii. Evoluția lor a străbătut un drum sinuos, presărat atât cu momente de prigonire a celor ce au luat crucea lui Hristos sau au aderat la credința lui Mahomed, cât și de ocrotire a acestora. Dezvoltarea curentelor religioase nu a însemnat derularea unor procese distincte, pagini de istorie a religiilor sau a credințelor religioase fără liant între ele. De-a lungul istoriei lor, creștinii și musulmanii s-au intersectat de nenumărate ori, țesând fie relații de cordialitate, fie de vrajbă. Unul din momentele răsunătoare care i-au adus față în față pe creștini și musulmani este reprezentat de cel al cruciadelor din Țara Sfântă. Deși ambele religii propovăduiesc pacea, odată ce epicentrul lumii creștine, Ierusalimul, a fost cucerit de musulmani, toată teoria păcii susținută de creștini a primit o altă conotație, cel al păcii între adepții lui Hristos, care trebuie apărată chiar și cu armele fizice, atunci când armele spirituale nu răzbesec. Se conturează astfel teoria „războiului just” propagată de către Biserica Occidentală, a unui război indispensabil purtat împotriva ereticilor pentru apărarea și liniștea creștinilor²⁹. Celor care i-au parte la lupta împotriva asupritorilor crucii lui Hristos li se promite nu doar beneficii economice, ci mai cu seamă spirituale, definite prin iertarea păcatelor. Mântuirea sufletului și dobândirea bogățiilor cerești promise cruciaților transformă războiul just, necesar a fi purtat împotriva musulmanilor, în imaginea unui „războiul sfânt”. Dacă pentru creștini, în teorie, „războiul sfânt” înseamnă adoptarea unei atitudini ofensive, de apărare a Țării Sfinte, așa cum s-a putut observa în capitolul anterior, în concepția musulmanilor, „războiul sfânt”, numit *jihad* înseamnă îmbrățișarea unei

²⁹ C. MORRISSON, *Cruciadele*, pp. 14-15.

atitudini defensive, de subsumare a tuturor celor care sunt de altă credință decât cea islamică³⁰.

Un astfel de imbold spiritual, de credință în apărarea și răspândirea religiei celei adevărate, a stat în spatele amenințărilor musulmane revărsate asupra creștinilor, nu numai în vremea cruciadelor din Țara Sfântă, ci și în timpul celor cunoscute în istorie sub numele de Cruciadele Târzii. În timp ce conflictele militare purtate în Orientul Mijlociu sunt definite drept lupte pentru recâștigarea locurilor sfinte, cruciadele târzii sunt caracterizate ca lupte pentru apărarea țărilor creștine. Acestea au fost purtate câteva veacuri mai târziu, în secolele XIV-XVI-lea, de unde și denumirea de cruciade târzii, iar câmpul lor de bătălie a fost cel european.

Odată ce puterea otomanilor crește și prezintă o amenințare din ce în ce mai pregnantă la sudul Dunării, țările creștine din vestul Europei se raliază strigătului de luptă împotriva otomanilor venit din partea regatelor și țărilor din sud-estul bătrânului continent. Ele încearcă să formeze un scut comun împotriva otomanilor, menit să poprească pătrunderea acestora în Europa. O astfel de încercare a avut loc la finele secolului al XIV-lea. În acea vreme, Regatul Ungariei condus de Sigismund de Luxemburg³¹ reprezenta o țintă de atac a Imperiului Otoman. Tot atunci, Moldova, aflată sub oblăduirea monarhului ungar, avându-l în fruntea ei pe urmașul lui Petru I, Ștefan, își îndreaptă atenția spre Polonia, căreia îi jură credință în ianuarie 1395. Supunerea Moldovei față de Polonia nu a fost privită cu ochi buni de către Sigismund de Luxemburg, care dorind să readucă țara lui Ștefan sub autoritatea sa, pregătește un atac militar împotriva Moldovei. Armata regelui și a cea a domnitorului moldovean s-au luptat în februarie 1395, încheștarea fiind soldată cu înfrângerea regelui la Ghindăoani³². Monarhul se retrage în Transilvania, unde se întâlnește cu domnitorul Țării Românești, Mircea cel Bătrân. Mircea se afla în exil în voievodat, în urma alungării sale de pe tronul Valahiei de către turci, care l-au așezat în locul său pe un partizan al lor, Vlad. Domnitorul muntean aflat fără putere militară de a lupta împotriva uzurpatorului cere sprijinul regelui. Sigismund îi promite ajutor, iar cei doi încheie la Brașov, în martie același an, un tratat de alianță. În actul păstrat la arhivele naționale din Brașov este stipulată datoria de întrajutorare a celor doi conducători împotriva dușmanilor țărilor lor³³. Printre cei

³⁰ Florentina CĂZAN, *Cruciadele. Momente de confluență între două civilizații și culturi*, București, Ed. Academiei Române, 1990, pp. 40-50.

³¹ Petre P. PANAITESCU, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944, pp. 20-24.

³² Ștefan ȘTEFĂNESCU, *Consolidarea poziției politice a Țărilor Române până la mijlocul secolului al XV-lea*, în: Ștefan ȘTEFĂNESCU, Camil MUREȘANU, Ioan-Aurel POP (coord.), *Istoria românilor. De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”*, vol. IV, București, Ed. Enciclopedică, 2012, pp. 321-322.

³³ P. P. PANAITESCU, *Mircea cel Bătrân*, pp. 252-253.

văzuți ca inamici se regăsesc și turcii, numiți în scrisoare drept „*cumpliți și vicleni, fii ai strâmbătății, vrăjmași ai numelui lui Hristos și neîmpăcați dușmanii noștri*”³⁴. Împotriva acestora, oastea transilvăneană luptă alături de Mircea cel Bătrân în Țara Românească, alungându-l pe Vlad de pe tron. Chiar dacă Mircea a recăpătat puterea domniei, pericolul otoman nu a fost în totalitate eradicat, el persistând în continuare la sudul Dunării.

Conduc de aspirații cavalerești și dorind să înlăture amenințarea otomană, însă pe de altă parte, văzând că de unul singur nu poate să suprimă puterea turcilor, Sigismund de Luxemburg cere sprijinul țărilor creștine pentru a forma o coaliție antiotomană. Chemarea sa la luptă primește ecoul scontat din partea Burgundiei, Angliei și Germaniei care i se alătură. În fruntea oastei regatului, Sigismund face joncțiunea la Timișoara cu armata venită din Apus și cu cea din Valahia. De aici pornesc spre sudul Dunării, unde reușesc să cucerească mai multe raiale turcești. În septembrie 1396 cruciații ajung la Nicopole unde se ciocnesc cu armata otomană condusă de Baiazid. În momentul planificării strategiei de luptă a comandaților creștini, Mircea cel Bătrân dă glas dorinței de a începe el bătălia, cunoscând tactica de luptă a turcilor. Ioan fără Frică, ducele Burgundiei, refuză începerea bătăliei de către Mircea, deoarece, conform cronicarului Johann Schiltberger și martor ocular al acelor evenimente, „*s-a împotrivit să lase această cinste altuia <spunând> că a venit de la mare depărtare cu o oaste mare, prețuită la șase mii de oameni și cu care a avut cheltuieli mari*”. Planul său de luptă se dovedește a fi catastrofal și soldat cu înfrângerea creștinilor³⁵.

Sigismund de Luxemburg se retrage în Regatul Ungariei, după o îndelungată periegează maritimă³⁶. Deși armata sa a suferit o grea înfrângere, monarhul nu i-a uitat pe cei care i-au fost alături. Pentru fidelitatea de care au dat dovadă pe câmpul de bătălie, regele maghiar îi recompensează cu o serie de privilegii. În actele de donație emise de Sigismund sunt inserate și trăsături ale turcilor atribuite de către creștini. Astfel, într-o scrisoare din 6 iunie 1397 regele recunoaște meritele deosebite ale banului Nicolae de Gara și fidelitatea acestuia afișată în diverse momente și în special în luptele împotriva turcilor. Nicolae a făcut parte din armata regelui în conflic-

³⁴ (...) *Immanes et fidos iniquitatis filios, Christi nominis inimicos et nostros specialissimos hostes, turcos* (...), Documenta Romaniae Historica (în continuare: DRH), seria D, Relații între Țările Române, vol. I, (122-1456), București, Ed. Academiei, 1977, doc. 87; Adina BECIU-DRĂGHICESCU, Liliana TROFIU, *Culegere de documente privind istoria românilor secolele IV-XVI*, ed. a II-a, București, Ed. Universității din București, 2006, p. 165.

³⁵ Johann SCHILTBERGER, *Despre prima expediție a regelui Sigismund împotriva turcilor*, în: Maria HOLBAN (ed.), *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, Ed. Științifică, 1968, pp. 28-29; P. P. PANAITESCU, *Mircea cel Bătrân*, pp. 261-273; Mustafa Ali MEHMED, *Istoria turcilor*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976, pp. 129-131.

³⁶ Alan G. JAMIESON, *Credința prin sabie. Scurtă istorie a conflictului dintre creștini și musulmani*, trad. de Andra Ramona Dodiță, București, Ed. Niculescu, 2017, pp. 100-102.

tul din Țara Românească, purtat în 1394 împotriva „*preacruzilor turci*”³⁷. Totodată banul a ridicat armele și în 1396 „*pentru a strivi și înăbuși crunta sălbăticie și nelegiuirea tiranică a turcilor, vrăjmași de frunte ai noștri și ai regatului nostru*”³⁸. Cu toată sânguința sa pe câmpul deătălie, oștile creștine au fost înfrânte „*de cruzimea năvalnică a acelor turci*”³⁹.

Un alt supus al regelui care și-a afișat devotamentul față de Sigismund încă dinainte de urcarea sa pe tron a fost voievodul Transilvaniei, Știber. Acesta a fost alături de monarh în nenumărate momente de grea încercare pentru soarta regatului, tulburări pricinuite deseori de „*cruzimea păgânilor dușmani, adică a necredincioșilor turci*”⁴⁰. Meritele voievodului sunt recunoscute de rege care îi întărește dreptul de stăpânire asupra tuturor posesiunilor și cetăților sale și îi reconfirmă toate libertățile și privilegiile de care s-a bucurat odinioară⁴¹.

Incursiunile turcilor deși cauzează pierderi țărilor atacate, reprezintă pentru nobilimea din Regatul Ungariei și boierimea din Țările Române momente de afișare a vitejiei și a credinței față de monarh. Nobilii știu că astfel de atitudini nu rămân nerăsplătite și că sângele vărsat pe câmpul deătălie poate să le aducă ulterior beneficii economice, lor sau urmașilor lor. Cu un astfel de scop, dar și ca îndatorire militară, s-a raliat planului de luptă antiotomană a regelui și Ioan de Maroth, banul de Mačva, care a făcut parte din oastea trimisă de Sigismund în Țara Românească, împotriva turcilor⁴². Într-un document din aprilie 1404, Sigismund descrie efortul nemărginit depus de banul Ioan „*în vremea când preanelegiuitul dușman și prigonitor al crucii lui Hristos, ba mai bine zis, al întregii drepte credințe, Baiazid, sultanul turcilor, dușmanul de moarte al maiestății noastre cu o puternică oaste de turci și cu sprijinul unor cete de alte neamuri barbare a năvălit dușmănește în Țara noastră Românească*”⁴³. Împotriva acestora a ridicat atunci armele și Ioan banul, a cărui fapte au fost lăudate de monarh.

Alături de ostașii mai sus menționați, Sigismund îi recompensează pentru faptele credincioase și pe Ioan, fiul lui Ioan de Dăbâca, și pe fiii acestuia. Ioan s-a remarcat în lupta de la Nicopole, împotriva „*viclenilor turci*,

³⁷ *Turcorum immanissimorum*. DRH-D, doc. 99.

³⁸ *Pro elidenda et reprimenda turcorum nostrorum et regni nostri capitalium inimicorum, crudeli servicia et impietate tyrannica*. DRH-D, doc. 99.

³⁹ *Per ipsorum turcorum serviciam impetuosam*. DRH-D, doc. 99.

⁴⁰ *Per insultus et feritatem iniquorum paganorum impiorum, utputa turkorum...* DRH-D, doc. 101.

⁴¹ DRH-D, doc. 101.

⁴² DRH-D, doc. 105.

⁴³ *Preterea, dum nefandissimus crucis Christi, immo totius orthodoxe fidei hostis et persecutor, Baiazath, dominus Turcorum, capitalis nostre maiestatis emulus, cum valido ipsorum exercitu Turcorum et aliarum barbarum notionum ceterva fulcitus, partes nostras Transalpinas hostiliter subintrasset*. DRH-D, doc. 108.

prigonitorii crucii lui Hristos"⁴⁴, făcând parte din oastea condusă de Ștefan Losonci. Pentru vitejia sa, Sigismund îi întărește dreptul de stăpânire asupra posesiunii *Inakhaza*, din comitatul Dăbâca⁴⁵.

La o analiză mai atentă a documentelor mai sus menționate se poate observa că regele Sigismund fie a lăudat faptele credincioase ale supușilor săi, fie i-a recompensat prin întărirea vechilor lor privilegii. Nobilii aveau nevoie de reconfirmarea dreptului lor de stăpânire asupra unor posesiuni sau a diverselor lor privilegii probabil ca urmare a pierderii în vremea conflictelor militare a scrisorilor care le atestau astfel de drepturi. Prin urmare, acestora regele nu le îmbunătățește situația economică, ci le-o redă pe cea avută de dinainte de bătălie. Cu toate acestea, astfel de scrisori sunt importante pentru nobili, deoarece chiar dacă și-au pierdut actele în lupte, și-au recăpătat drepturile avute. Asemenea documente au o însemnătate deosebită și pentru istorici, sugerând nu doar credința dovedită de către supușii regatului, ci și atitudinea creștinilor față de otomani. S-a putut observa în rândurile de mai sus că turcii au fost priviți ca păgâni, necredincioși, prigonitori ai crucii lui Hristos, nelegiuți, vicleni, cruzi și dușmani de moarte ai regatului. Ostilitatea creștinilor față de otomani, instigată de incursiunile turcești, este reliefată și prin denigrarea credinței lor. Capetele încoronate ale regatelor creștine folosesc în mesajele lor politice de chemare la luptă împotriva turcilor, apartenența acestora la o altă religie decât cea creștină. Astfel ei subliniază importanța luptei împotriva otomanilor, care are ca scop nu doar apărarea pământurilor creștine, ci și a crucii lui Hristos.

3. Imaginea turcilor în viziunea creștină, în timpul domniei lui Ștefan cel Mare

Veacul al XV-lea aduce pe arena politică a Țării Românești și a Moldovei, în urma morții a celor doi conducători ai lor, respectiv Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun, domnii scurte, lupte repetitive pentru tron în sânul aceleiași familii, o implicare din ce în ce mai pregnantă a Imperiului Otoman, precum și a regatelor Ungariei și a Poloniei în numirea domnitorilor. În aceste vremuri tulburi din punct de vedere politic și militar, se ridică în fruntea oștii Moldovei fiul lui Bogdan și al Oltei, Ștefan cel Mare⁴⁶. Pentru ocuparea tronului, Ștefan primește ajutor din partea rudei sale, Vlad Țepeș, domnul Țării Românești, precum și din partea boierimii locale din Țara de Jos. Cu sprijinul lor, în 12 aprilie 1457, „*la locul numit Hrcasca, lângă*

⁴⁴ *contra perfidissimos turcos, crucis Christi persecutores*. DRH-D, doc. 114.

⁴⁵ DRH-D, doc. 114.

⁴⁶ Nicolae IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român*, Ed. Pentru Literatură, 1966, pp. 42-59.

Doljenești” și „cu ajutorul lui Dumnezeu a luat schiptrul Moldovei”⁴⁷. A fost uns mai apoi ca domn, de mitropolitul țării, Teoctist, primind totodată și validarea poporului că „vrednic este” pentru a ocupa tronul⁴⁸. Vrednicia Ștefan și-a dovedit-o în numeroasele lupte purtate, fiind încă de la început un adversar redutabil al turcilor. Atitudinea sa ostilă otomanilor și refuzul de a se supune sultanului nu sunt ignorate de turci, care răspund astfel prin amenințare militară.

Una dintre cele mai răsunătoare bătălii purtate de Ștefan împotriva otomanilor a avut loc în iarna anului 1475, la Vaslui. Atunci turcii conduși de Suleiman, împreună cu oștile domnului Țării Românești, Radu cel Frumos, pătrund în Moldova pentru a o readuce sub ascultarea Porții. Ștefan cel Mare văzând mulțimea otomanilor și a aliaților lor intrând în țara sa, pune de la adăpost locuitorii vulnerabili, însemnând copii, femei și bătrâni, și adoptă tactica pământului pârjolit, pentru a slăbi puterea dușmanilor săi. Turcii obișnuți fiind a jefui și a trece prin foc tot ce le stă în cale, alimentându-și prin tâlhărie atât oastea, cât și orgoliul, se văd puși într-o situație dificilă provocată, atât de terenul accidentat, pregătit de moldoveni, cât și de vremea neprielnică purtării unui conflict militar. Planul de luptă a lui Ștefan a avut astfel efectul scontat, armata otomană suferind o grea înfrângere⁴⁹. Bătălia de la Vaslui rămâne o confruntare armată emblematică pentru domnia lui Ștefan cel Mare, care reflectă abilitățile extraordinare de strateg ale voievodului moldovean în lupta cu un inamic atât de puternic. Momentul militar a fost statornicit în scris, în mulțimea actelor interne și a celor emise în afara granițelor țării de la est de Carpați, dar și în cronicile realizate de-a lungul vremii. Astfel, Letopisețul Țării Moldovei descrie bătălia lui Ștefan ca o mare biruință a domnitorului, obținută nu doar cu sprijinul obștii țării și a secuilor, ci mai cu seamă cu ajutorul lui Dumnezeu și a Fecioarei Maria „În anul 6983 [1475], ianuarie 10, marți, a fost război la Vaslui cu puterile turcești și a biruit atunci Ștefan voievod, cu mila lui Dumnezeu și cu ajutorul lui Iisus Hristos (...). Și i-a dat Dumnezeu pe ei, limbi necredincioase, în ascuțișul sabiei și au căzut atunci mulțime mare nenumărată și au fost prinși de vii mulți fără de număr, care de asemenea au fost tăiați; numai pe unul l-au lăsat viu, pe fiul lui Sac pașa. Și steagurile lor împreună cu schiptrele cele mari au fost luate mai mult de

⁴⁷ Letopisețul de când s-a început Țara Moldovei, în: G. MIHĂILĂ, Dan ZAMFIRESCU (ed.), *Literatura română veche (1402-1647)*, I, 1969, p. 31.

⁴⁸ Alexandru Dimitrie XENOPOL, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. IV. Epoca lui Ștefan cel Mare (1457-1546), București, Ed. „Carte Românească”, 1927, pp. 11-13; Ioan URSU, *Ștefan cel Mare: domn al Moldovei din 12 aprilie 1457 până la 2 iulie 1504*, București, 1925, pp. 9-13; Alexandru LAPEDATU, *Ștefan cel Mare*, București, 1904, pp. 23-25.

⁴⁹ Manole NEAGOE, *Ștefan cel Mare*, București, Ed. Albatros, 1970, pp. 106-121; I. URSU, *Ștefan cel Mare*, pp. 83-95.

*40 de schiptre. Iar Ștefan voievod s-a întors cu toți oștenii săi ca un biruitor în cetatea sa de scaun, Suceava (...). Și a fost atunci bucurie între oameni și între toți domnii dimprejur și la toți creștinii dreptcredincioși, pentru că a biruit Domnul limbile păgâne cu mâna robului său, Io[an] Ștefan voievod (...)*⁵⁰.

Letopisețul Țării Moldovei interpretează victoria lui Ștefan împotriva turcilor ca o izbândă a creștinilor asupra musulmanilor. Cel care a hotărât biruința de la Vaslui a fost, potrivit cronicii, însuși Dumnezeu, Ștefan fiind „mâna robului său”. Asemenea altor lupte antiotomane, sursele vremii le interpretează nu ca o confruntare între două țări, două regate sau imperii, ci ca o încheștare între două religii. Sursa creștină mai sus menționată îi numește pe dușmanii lui Ștefan ca „limbi necredincioase” pe care „i-a dat Dumnezeu (...) în ascuțișul sabiei”.

La scurt timp de la bătălia din valea Bârladului, Ștefan prevestind un nou atac al turcilor îndreptat spre țara sa, cere sprijin militar statelor creștine. În acest sens emite o scrisoare în 25 ianuarie 1475 în care descrie victoria câștigată „împotriva dușmanilor creștinătății”, pe care „i-am biruit și i-am călcat în picioare și pe toți i-am trecut sub ascuțișul sabiei noastre”⁵¹. Din pricina înfrângerii suferită de oastea sa „păgânul împărat al turcilor și-a pus în gând să-și răzbune și să vină în luna mai, cu capul său și cu toată puterea împotriva noastră”⁵². Ștefan, convins că oastea sa nu va putea face față mulțimii otomane, solicită sprijinul țărilor creștine, accentuând în scrisoare importanța salvării Moldovei din mâna musulmanilor prin poziția sa strategică „țara noastră, care e poarta creștinătății și pe care Dumnezeu a ferit-o până acum”⁵³. Astfel, domnul Moldovei consideră țara sa ca un bastion împotriva „necredinciosului împărat al turcilor (care) a fost de multă vreme și este încă pierzătorul întregii creștinătăți și în fiecă zi se gândește cum ar putea să supună și să nimicească toată creștinătatea”⁵⁴. Prin urmare, pierderea Moldovei și căderea sub suzeranitate otomană înseamnă în concepția lui Ștefan cel Mare ca o cale liberă a turcilor spre cucerirea altor țări creștine⁵⁵. Scrisoarea din 25 ianuarie 1475 este importantă nu doar pentru reliefaarea politicii diplomatice a domnului moldovean, ci și pentru conturarea imaginii turcilor în concepția creștinilor. Astfel, turcii sunt văzuți ca dușmani și pierzători ai creștinătății, iar conducătorul lor drept păgân și necredincios.

⁵⁰ Letopisețul de când s-a început Țara Moldovei, pp. 33-34.

⁵¹ Scrisoarea lui Ștefan cel Mare către principii creștini (25 ianuarie 1475) în *Literatura română veche* (1402-1647), I, p. 48.

⁵² Scrisoarea lui Ștefan cel Mare către principii creștini, pp. 48-49.

⁵³ Scrisoarea lui Ștefan cel Mare către principii creștini, p. 49.

⁵⁴ Scrisoarea lui Ștefan cel Mare către principii creștini, p. 48.

⁵⁵ Scrisoarea lui Ștefan cel Mare către principii creștini, pp. 48-49.

Otomanii, precum a prevestit Ștefan cel Mare în scrisoarea adresată principilor creștini au pregătit un nou atac împotriva Moldovei în vara lui 1475. Oastea otomană s-a îndreptat spre Cetatea Albă, pe care însă nu a reușit să o cucerească. Deși domnitorul moldovean se aștepta ca armata Porții să înainteze spre Suceava, turcii au renunțat atunci la un nou atac. Nu pentru multă vreme însă, deoarece dorința de supunere a Moldovei, prin instalarea unui domn fidel Porții în persoana fratelui lui Ștefan, Alexandru, dar mai cu seamă voința sultanului de cucerire a cetăților din sudul Moldovei, Chilia și Cetatea Albă, care îi dă posibilitatea folosirii neîngrădite a Dunării, sunt gânduri care îi revin permanent sultanului și îl determină să pregătească un nou atac împotriva domnitorului moldovean. Înfrângerea de la Vaslui a fost o lecție pentru sultan de a nu se încrede doar în puterea armatei sale. Astfel, sultanul pregătește terenul pentru confruntarea cu Ștefan prin slăbirea inamicului său, de care reușește să îi îndepărteze pe toți posibili aliați ai acestuia. În Polonia și Transilvania fiul lui Bogdan și-a pus nădejdea unui ajutor, sprijin care nu a mai venit la timpul potrivit. Văzându-se singur împotriva armatei otomane, Ștefan adoptă din nou tacta pământului pârjolit. Chiar și așa, înclăștarea dintre armata Moldovei și cea a Imperiului Otoman, petrecută în 26 iulie 1476 la Valea Albă, s-a soldat cu victoria celei din urmă⁵⁶. Letopisețul Țării Moldovei prezintă acest conflict astfel: „în anul 6984 [1476], luna iulie 26, vineri, venit-a însuși țarul turcesc, numit Mehmet beg, cu toate puterile sale și cu Basarabă voievod, cu toată oastea sa, asupra lui Ștefan voievod. Și a făcut război cu ei la Valea Albă și au biruit atunci blestemații de turci cu muntenii cei hicleni. Și au căzut acolo vitejii cei buni și mulți boieri mari și oștenii cei buni și tineri și oastea cea bună și vitează și husarii oșteni viteji s-au prăpădit atunci. Și mare întristare a fost atunci în Țara Moldovei și în toate țările și domniile dimprejur și la creștinii dreptcredincioși, când au aflat că au căzut vitejii cei buni și tineri și oastea cea bună și vitează și aleasă, împreună cu husarii cei viteji, sub mâinile păgânilor de munteni, care au fost părtași cu păgânii și s-au luptat împreună cu ei împotriva creștinătății. Și astfel au prădat țara și au venit până la Suceava și au tras târgul și s-au întors prădând și arzând țara”⁵⁷.

Relatarea cronicii este esențială atât pentru reconstituirea istoriei militare a Moldovei lui Ștefan, cât și pentru redarea imaginii turcilor în viziunea creștinilor. Astfel, otomanii sunt descriși în conflictul de la Valea Albă drept blestemați și păgâni. Nu este de ignorat faptul că alături de armata lui

⁵⁶ Constantin REZACHEVICI, *Epoca lui Ștefan cel Mare*, în: Șt. ȘTEFĂNESCU, C. MUREȘANU, I.-A. POP (coord.), *Istoria românilor. De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”*, pp. 424-429.

⁵⁷ *Letopisețul de când s-a început Țara Moldovei*, p. 34; M. NEAGOE, *Ștefan cel Mare*, pp. 136-163.

Mehmet a stat și oastea din Valahia. Pe muntenii care „s-au luptat împreună cu ei împotriva creștinătății”, cronica îi descrie drept păgâni și hicleni. Prin aceasta reiese că păgân nu înseamnă doar cel care nu este creștin, ci cel care ridică armele împotriva adepților lui Hristos. Desigur că din armata otomană făceau parte, în afară de munteni, și ostași creștini care au fost luați prizonieri, însă luptând împotriva țărilor creștine și aceștia sunt considerați în scrierile vremii drept păgâni.

Împotriva blestemăților turci, Ștefan cel Mare de-a lungul celor patruzeci și șapte de ani de domnie a purtat numeroase conflicte din care, în cea mai mare parte, a ieșit învingător. A reușit să țină departe sau cel puțin la granițele țării sale armata otomană și să nu permită musulmanilor să așeze semiluna pe biserici. Credința în Dumnezeu, potrivit cronicilor, a fost farul victoriei sale în toate conflictele militare purtate, iar înfrângerile au fost privite drept pedepse divine pentru păcatele creștinilor. Lupta împotriva turcilor, asemenea veacurilor anterioare, a fost interpretată în scrierile vremii drept luptă împotriva dușmanilor lui Hristos, o datorie a creștinilor de apărare a crucii Mântuitorului. Deși suzeranitatea otomană presupunea nu doar o asuprire religioasă, ci în mod precumpănitor a asuprire economică, în scrierile vremii, efectele economice și militare ale supunerii față de Poartă sunt umbrite de pericolul islamizării, de pierderea identității țării și a locuitorilor ei văzută prin creștinism. Creștinismul este astfel atât un element identitar, cât și o punte între alte țări creștine, care sunt datoare să ofere ajutor fraților lor împotriva păgânilor turci.

4. Imaginea turcilor în viziunea creștină, în timpul domniei lui Neagoe Basarab

Până în veacul al XVI-lea familia domnitoare în Țara Românească este cea a Basarabilor, în timp ce în Moldova cea a Mușatinilor. Din secolul al XVI-lea, odată ce tronul celor două țări românești este cumpărat de la Poartă, descendența din familiile domnitoare pomenite este mai degrabă nominală decât reală, având rol de validare a pretendentului la tron în rândul boierimii locale și nu la Înalta Poartă, unde conta suma de bani⁵⁸. Din punct de vedere al originii, domnitorul Neagoe Basarab este un subiect des abordat în istoriografia românească, unde părerile sunt împărțite. Unii dintre istorici l-au numit *fecior de domn*⁵⁹, ca fiind fiu legitim al lui Basarab cel Tânăr, cu o soră a Craioveștilor, pe nume Neaga. Pe de altă parte, alți cercetători

⁵⁸ Mustafa A. MEHMET, *Două documente turcești despre Neagoe Basarab*, în: *Studii. Revistă de Istorie*, București, Ed. Academiei, 1968, 21, nr. 4, pp. 922-929.

⁵⁹ Nicolae IORGA, *Pretendenți domnești în sec. XVI* în *Analele Academiei Române*, seria 2 secția istorie, vol. XIX, p. 35.

îl consideră drept fiu nelegitim al doamnei Neaga, femeia fiind nu sora, ci soția lui Pârnu Craiovescu⁶⁰.

Ipozeza istoricilor care susțin originea domnească a lui Neagoe este alimentată de titlul domnului pomenit în documente cu sintagma „fiul prea bunului și prea marelui Basarab voievod”. Mai mult decât atât, într-o inscripție de pe o tavă de argint pe care Neagoe a dăruit-o mănăstirii Tismana se precizează că el este fiul lui Basarab cel Tânăr, adică al lui Țepeluș⁶¹.

În aceeași notă interpretativă este și pisană de pe fațada de vest a bisericii Mănăstirii Argeșului, așezată din 1793 deasupra ușii de intrare, unde domnitorul Țării Românești este numit „*cel întru Hristos Dumnezeu binecredincios, Io, Neagoe Voevod Basarab*”⁶².

Deși se poate presupune că Neagoe Basarab s-a considerat fiul lui Țepeluș pentru a-și justifica drepturile de obținere a tronului țării, în ciuda îndoielii asupra originii domnitorului, un fapt este validat de sursele epocii, drept acela că Neagoe este înrudit cu Craioveștii, fiind nepotul lui Barbu, banul Olteniei, lui Radu și lui Danciu⁶³.

Cât privește începutul domniei lui Neagoe Basarab toți istoricii sunt de acord că Neagoe s-a urcat pe tron la 23-25 ianuarie 1512 cu ajutor turcesc, primit de la Mehmet. Grăitor în acest sens este o scrisoare a regelui Vladislav al II-lea Jagello către sibieni din 12 februarie 1512 în care el comunică patriciatului orașului, despre care știa că este în relații cu Craioveștii, vestea că tronul Țării Românești a fost preluat de Neagoe Basarab cu ajutorul otomanilor⁶⁴.

Domnia lui Neagoe Basarab a fost una scurtă, asemenea domniilor din acest veac, influențate puternic de luptele pentru tron între familiile boierești puternice, care doreau să-și înscăuneze pretendentul lor. În 15 septembrie 1521 Neagoe Basarab își dă obștescul sfârșit, lăsând în urma sa imaginea unei domnii pașnice, în care strigătul chemării la luptă a fost amuțit de o liniște venită din partea Imperiului Otoman și a altor regate mai puternice din zona limitrofă Valahiei. Viața liniștită pe care muntenii au dus-o în cei nouă ani de domnie ai lui Neagoe este determinată de politica militară și diplomatică purtată de voievod, care potrivit „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie”, „cu toți vecinii a fost împăcat”⁶⁵.

Diplomația în concepția lui Neagoe Basarab este esențială pentru bunăstarea țării, importanța ei fiind reliefată foarte bine în lucrarea „Învățăturile

⁶⁰ Constantin C. GIURESCU, *Istoria românilor*, București, Ed. ALL, 2019, p. 108.

⁶¹ C. C. GIURESCU, *Istoria românilor*, p. 26.

⁶² Constantin BĂLAN, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Argeș (sec. XIV-1848)*, București, Ed. Academiei Române, 1994, p. 215.

⁶³ C. C. GIURESCU, *Istoria românilor*, p. 108.

⁶⁴ Dr. Radu-Ștefan CIOBANU, *Neagoe Basarab*, București, Ed. Militară, 1986, p. 63.

⁶⁵ C. C. GIURESCU, *Istoria românilor*, p. 108.

lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie”⁶⁶. Pe lângă sfaturile care se referă la felul cum trebuie primit un sol și cum trebuie aleși și trimiși solii, sunt formulate și câteva idei și principii de politică externă. Între cele mai importante, judecând după insistența autorului este ideea că o diplomatie abilă, îndeplinită de un domn destoinic, ajutat de slujitori bine instruiți, aleși după merit și nu după naștere, constituie unul dintre principalele mijloace menite, pe de o parte, să preîntâmpine pericolele externe care amenință țara și domnia, pe de altă parte, să crească prestigiul și faima domnului. Vedem toate aceste lucruri când Neagoe Basarab îi sfătuiește pe supuși lui spunându-le: „Dreptu aceia, frații miei, când auziți că vin la voi soli mari, carii cred în Domnul nostru Iisus Hristos și Preacuratei lui Maici, iar voi să trimiteți înaintea lor cinste și bucate și băuturi den dăstul, până vor veni și la scaunul vostru cel domnescu. Decii, atuncea toți boiarii voștri să fie strânși lângă voi și împodobiiți frumos, cine cu ce va avea bun și cu cai buni și împodobiiți bine cu rafturi. Iar sfetnicii cei bătrâni niciodată de lângă tine să nu să dăzlipească. Decii, deaca veți auzi că s-au apropiat solii de scaunul vostru atuncea voi să vă orânduiți boiarii carii vor fi mai de ispravă și împodobiiți, cu cai buni, să iasă înaintea lor și să le facă cinste până la gazda lor. Și iar pentru cinstea voastră, deaca să vor așăza, voi atunci încă să le faceți cinste mai multă și să le trimiteți de toate, de prisoseală, ca să uite cinstea ce au avut pre cale iar de la voi. Că cunoașterea și socoteala solului iaste cinstea. Și să aibă de toate de ajuns și să nu-i lipsească nici de mâncare, nici de băutură. Și gazda solilor să nu fie aproape de voi, nici de grădinile care vă primblați voi cu sfetnicii voștri. Deacii să nu-l ții mult, nici să-l zăbovești, ci numai 2 zile sau 3 până să va odihni, după aceia să-l chemi”⁶⁷.

Importanța tratatelor diplomatice și a soliilor, priceperea în alegerea solilor și în instruirea lor pentru misiunile ce le au de îndeplinit sunt probleme discutate pe larg în „Învățăături”, unde autorul lor polemizează la un moment dat cu cei ce le subestimează⁶⁸.

Principiul fundamental de politică externă recomandat în Învățăături este evitarea războiului prin diplomatie. Prestarea omagiului feudal în fața celui mai puternic, ca mijloc de a răscumpăra pacea țării, este prima treaptă recomandată în aceste tratative când e vorba de confruntarea cu un adversar care dispune de forțe cu mult superioare. Dacă războiul nu poate fi evitat pe cale diplomatică, se recomandă o a doua treaptă, răscumpărarea păcii prin bunuri materiale. Dacă însă și acest mijloc se va dovedi neîndestulător, iar dușmanul va urmări cucerirea efectivă a țării, atunci se

⁶⁶ Neagoe BASARAB, „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie”, Ed. Litera, Chișinău, 1998, p. 202.

⁶⁷ Neagoe BASARAB, „Învățăturile lui Neagoe Basarab”, p. 203.

⁶⁸ Manole NEAGOE, *Neagoe Basarab*, București, Ed. Științifică, 1971, p. 182.

va trece la rezistența armată, susținută de forța morală pe care o dă lupta pentru o cauză dreaptă: „Dacă însă vedeți că prin blândețea voastră nu puteți să izbutiți să îmblânziți pe domnul celor care vă vor fi vrăjmași, iar voi cinstea voastră să nu le-o dați lor, ci... să ieșiți viteji împotriva lui pentru că ei au început... Dacă alte limbi vor fi cu mulțime de norod și mai puternici decât voi, iar voi mai întâi să vă închinați lor cu vorbe bune și cu umilință. Căci dacă vă va sta în putință să vă faceți pace cu vorbe bune, aceasta este ajutorul lui Dumnezeu. Dacă însă nu voesc să se împace pentru neîncrederea lor în cuvinte dulci, iar voi să le dați averi, cât vă stă în putință. Să nu iubiți vremile de răzmeriță și să nu săriți la fapte de trufie... Dacă însă vedeți că nu vrea să se întoarcă, nu vă temeți de dânsul, nici de mulțimea oștilor lui!”⁶⁹.

Se pune problema din ce epocă datează asemenea concepție și, implicit, scrierea unde ea este expusă. Cei care puteau să fie mult mai puternici și „cu mulțime de norod”, cum îi numește autorul prin aluzie, sunt, evident, turcii. Problema unui conflict militar și sfaturile date sunt în legătură cu un eventual atac turcesc. Aceasta ne ajută la datarea Învățăturilor, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, unde le așază partizanii autenticității, și nu din a doua, fiindcă e vorba de o perioadă, când amestecul otoman în Țara Românească se mai realiza pe calea armelor, cu oști numeroase și nu prin trimiși ai sultanului. Reiese cât se poate de limpede din sfaturile pe care le dă autorul Învățăturilor că existau încă posibilități de a înfrunta victorios un atac turcesc, oricât de mari ar fi fost forțele inamice. Iar mijloacele și tactica militară recomandată sunt în mod sigur cele de la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul veacului al XVI-lea⁷⁰.

Neagoe Basarab teoretizând această gândire dovedește, ca și predecesorii săi, încrederea în forțele de rezistență ale poporului și în vitejia lui, dar recomandă prudența. Este ceea ce reiese limpede din „pilda șoimului și a vulturului”: șoimul, care simbolizează vitejia neînfricată, fiind urmărit de vultur face următoarea observație: *„Eu nu mă tem de acest vultur, pentru că sunt stăpân peste multe și văd că este mare și puternic și tare și răutăcios, și inima lui știu că nu este de nimică, ci este rea. Și netemându-mă de el, nici nu îl iau în seamă, căci de a-și voi eu, a-și da din aripile mele și m-ași ridica în sus și până la ceruri și m-ași repezi asupra lui cu furie și 1-ași sfâșia cu ghiarele mele, căci știu cine este, dar mă supără numai mărimea lui cea mare și astfel nu mă voi lupta cu dânsul, pentru că este puternic și tare, ci mai degrabă mă voi îndura de câte ceva și-i voi da din vânatul acesta să mănânce și eu voi fi în pace. Și chiar dacă nu mă voi*

⁶⁹ M. NEAGOE, *Neagoe Basarab*, p. 182.

⁷⁰ M. NEAGOE, *Neagoe Basarab*, p. 184.

sătura cu ce-mi va rămâne din vânat, eu nu voi muri, ci voi fi viu, până ce iarăși voi vâna, vânat pentru hrana mea, când îmi va trebui”. Și i-a dat din vânat și s-au împăcat. De aceea, fiii mei și frații mei, fiți și voi ca și șoimul: stăpâniți peste multe și în mâinile voastre este vânatul, adică averea. Iar dacă vedeți pe unele din limbile cele puternice îndreptându-și puterile împotriva voastră, nu le stați împotriva, să vă luptați cu dânșii în acel ceas, ci jertfiți ceva și dați-le lor din ghiarele voastre, din vânat, adică din avere, să mănânce „dacă vrea să se lase de voi, precum și vulturul a lăsat pe șoim. Dacă însă vedeți că nu vrea să se întoarcă nu vă temeți de dânșul, nici de mulțimea oștilor lui”⁷¹.

Din cele scrise mai sus se poate observa o concepție diferită a domnitorului Neagoe Basarab față de predecesorii săi din Țara Românească și Moldova. Dacă înaintașii săi îndemneau poporul la lupta, precum și alte țări creștine, să ridice armele și să vină în ajutorul lor împotriva Semilunei, Neagoe Basarab își sfătuiește urmașul său la o tactică a concilierii, să renunțe la o parte din avere în schimbul liniștii. Desigur că averea la care face referire Neagoe este de fapt tributul datorat Porții, cu care domnitorul este de acord să îl plătească. Dacă predecesorii săi vedeau prin plata tributului o supunere a lor față de Poartă, Neagoe vede o garanție a păcii și a liniștii. Mai mult decât atât, după cum s-a putut observa în capitolele anterioare, chemarea la luptă a voievozilor din veacurile XIV-XV s-a bazat pe un mesaj de datorie a creștinului de apărare a Crucii. Atacul turcilor a fost privit ca un atac împotriva creștinismului. În concepția lui Neagoe însă, este un atac pentru pradă, pentru acumulare de avere. Dacă înaintașii voievodului vedeau supunerea față de Poartă ca o asuprire religioasă, Neagoe subliniază doar efectul economic, prin renunțarea la „avere”, nu și cel religios.

Pasajele extrase din „Învățăături” sunt emblematică nu doar pentru reliefarea diplomației domnitorului muntean, ci și pentru atitudinea sa față de turci. Otomanii sunt văzuți ca vulturi, în căutarea unor prăzi, în acumularea unor bogății materiale, și nu pentru a supune creștinătatea, precum au fost priviți anterior. Foarte important este faptul că în „pilda șoimului și a vulturului”, turcii sunt numiți și ca „limbile cele puternice”. În alte contexte s-au putut observa în capitolele anterioare că ei au fost numiți drept limbi necredincioase. Astfel, antagonismul dintre creștinism și islam nu mai este prezent în politica diplomatică și militară a lui Neagoe Basarab. Caracteristicile înjositoare ale turcilor sunt surprinse mai cu seamă în momentele de răscruce prin care țările românești de la nord de Dunăre au trecut. Pentru a putea obține ajutorul țărilor creștine din vecinătate, domnii munteni și moldoveni din veacurile XIV-XV au făcut apel deseori la reli-

⁷¹ N. BASARAB, „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie”, pp. 221-222.

gia creștină care coaleză țările împotriva dușmanilor lui Hristos. O astfel de atitudine nu este prezentă în timpul domniei lui Neagoe Basarab. Cu toate aceste note discordante, „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie” trasează o caracteristică a politicii militare a țărilor române din veacul al XIV-lea și până la finele evului mediu, și anume, adoptarea unei politici ofensive a voievodatelor de la nord de Dunăre. Dacă se face o retrospectivă la mesajele propagate în vremea cruciadelor din Țara Sfântă de apărare a pământului creștin, se poate observa că acel ecou al chemării la luptă pentru apărare și nu pentru cucerire a răsunat în voievodatele românești până la sfârșitul evului mediu. Apărarea țării și a creștinismului în fața „limbilor necredincioase”, a „blestemaților” și „necredincioșilor” turci a fost leitmotivul chemării la luptă a domnitorilor munteni și moldoveni din veacurile XIV-XVI.

5. Concluzii

Creștinii îndemnați inițial de Mântuitor să-și iubească aproapele, chiar și în situația în care aproapele este de o credință diferită față de el, ajung să dea o altă definiție acestui termen înțeles prin cel ce este adeptul lui Hristos. Această conotație este surprinsă nu doar în îndemnurile Apostolilor, în scrierile Sfinților Părinți sau chemarea la cruciadă a Suveranului Pontif, ci și în încercările domnitorilor români din Evul Mediu de a constitui un bloc comun antiotoman, format din țări creștine. O astfel de strădanie a fost subliniată în cuprinsul studiului de față în toate subcapitolele amintite, dar îndeosebi în vremea lui Ștefan cel Mare, când domnitorul caută sprijin împotriva sultanului în Polonia, argumentând că „amândoi suntem de aceeași credință și lege”.

Creșterea pericolului otoman și cucerirea unor țări creștine de către turci a legitimat înscrierea creștinilor în luptă. Aceștia adoptă o atitudine ofensivă, motivând ridicarea armelor în urma amenințărilor de neoprit ale musulmanilor. S-a putut observa pe parcursul studiului de față că participarea atât a creștinilor, cât și a musulman la luptă este argumentată prin declanșarea conflictului de către dușman. Această motivație se fundamentează pe sursele biblice și coranice care îi îndeamnă pe credincioșii religiei lor să nu pornească războaie. Soarta conflictelor militare este pusă pe seama divinității. Atunci când una dintre tabere este înfrântă, Dumnezeu sau Allah a voit în acest sens, pedepsindu-i fie pentru trufie, fie pentru indolență. Indiferent de deznodământul conflictului, cei care mor în luptă, potrivit credinței islamice devin martiri. Coranul este astfel sursa care jalonează relațiile politice dintre Imperiul Otoman și celelalte țări. Această scriere sfântă îi îndeamnă pe islamici să nu capituleze, să nu ceară pace. În situația

în care, dușmanul se îndreaptă cu umilință către sultan, cerând pace, acesta este obligat să o acorde⁷².

Supunerea față de Înalta Poartă, care înseamnă în primul rând plata tributului este privită de domnii români din veacurile XIV-XV ca un act de umilință, o pierdere a identității creștine prin plecarea capului înaintea celor caracterizați a fi „preacruzi, dușmani ai creștinătății, prigonitori ai crucii lui Hristos” etc. Ofensa resimțită de domnitorii români din secolele XIV-XV ca efect al statutului țării lor de tributar Imperiului Otoman se risipește în vremea lui Neagoe Basarab, care privește plata tributului, nu ca pe un act de supunere și de umilință, ci ca pe o garanție a păcii. Domnitorul valah își sfătuiește urmașul să așeze pacea deasupra bunurilor materiale. Dacă prin renunțarea la anumite averi se poate obține liniștea țării sale, atunci să dea bunurile sultanului sau „limbilor celor puternice”. Diplomația adoptată de Neagoe Basarab este cea care a ținut țara sa departe de amenințarea otomană. S-a putut observa în cuprinsul studiului de față că în vremurile în care creștinii și musulmani s-au întâlnit pe câmpul de bătălie, fiind în tabere adverse, islamicii sunt caracterizați ca „limbi necredincioase”, în timpul domniei lui Neagoe Basarab acestora le este recunoscută superioritatea, fiind numiți „limbi puternice” sau „vulturi”.

⁷² Viorel PANAITE, *Considerații privind legea păcii în islamul medieval în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, Iași, 1968, nr. 25, pp. 397-413.